

ФІНАНСУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Дем'янишина О. А., Станіславчук Н. О.

Анотація. У статті розглядається питання вдосконалення механізмів фінансової підтримки організацій громадянського суспільства. Проаналізовано вітчизняну політику з реалізації фінансової підтримки та європейський досвід моделі фінансування інститутів громадянського суспільства. Запропоновано шляхи вирішення проблем фінансування досліджуваних організацій.

Ключові слова: фінанси громадських організацій, фінансування, фінансове забезпечення, фінансова підтримка, організації громадянського суспільства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах суттєво зростає роль і значення громадських організацій в суспільно-політичному житті та соціально-економічному розвитку України. Невід'ємною частиною плідного функціонування громадських організацій є достатнє фінансування. Тому особливо актуальним є вирішення проблем фінансування досліджуваних організацій, розгляд джерел та механізмів фінансування громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячені актуальним питанням фінансування громадських організацій. Зокрема праці Д. Бекерської [1], О. Василика [3], В. Кодацького, К. Шарлай [11], Л. Паливоди, О. Віннікова, В. Купрія [6], В. Соседової [2], О. Чернявської [12], Г. Александрової, О. Пишної [5], А. Красносільської [4].

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є вивчення джерел фінансування та обґрунтування удосконалення фінансових механізмів громадських організацій з метою забезпечення розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні. Досягнення мети статті передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань: розкрити економічну сутність поняття «фінанси громадських організацій»; дослідити проблем у сфері фінансування громадських організацій, механізми фінансування громадських організацій із боку

держави; розглянути досвід «європейської» моделі фінансування інститутів громадянського суспільства; запропонування пропозицій щодо вирішення проблем фінансового розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Розгалужена система громадських організацій є важливим показником розвитку громадянського суспільства. Діяльність громадських організацій в Україні регламентують Конституція України, Господарський Кодекс України, Закони України: «Про громадські об'єднання», «Про благодійництво і благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про гуманітарну допомогу», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок на додану вартість». Згідно пункту 1 статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання», громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [9].

У табл. 1 наведено дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ЄДРПОУ) щодо кількості зареєстрованих організацій громадянського суспільства за 2013-2016 роки відповідно до організаційно-правових форм.

Дані ЄДРПОУ про кількість зареєстрованих організацій громадянського суспільства в Україні за роками*

Організаційно-правова форма	2013	2014	2015	2016
1. Громадські організації	74500	77286	75828	70321
2. Релігійні організації	24720	25475	24957	23261
3. Благодійні організації	14055	14999	15934	15384
4. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	15018	16213	15992	17109
5. Орган самоорганізації населення	1426	1503	1372	1415
6. Асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання	3194	3234	3108	2260
7. Органи суддівського самоврядування	-	-	-	-
8. Саморегулювальна організація	-	-	5	5
9. Творчі спілки	278	298	277	-
10. Профспілки та об'єднання профспілок	28852	29724	28890	26321
11. Організація роботодавців	-	-	-	30
12. Торгово-промислові палати	41	39	37	37
13. Інші об'єднання юридичних осіб	1412	1365	1275	756
14. Приватні організації (установи, заклади)	1000	1027	1005	955
15. Недержавні пенсійні фонди	75	74	72	72
16. Кредитні спілки	1154	1171	1105	1090
17. Обслуговуючі кооперативи	33664	33806	29681	25763
18. Філії (інші відокремлені підрозділи)	49014	49717	47507	34278
19. Інші організаційно-правові форми	-	-	-	27279
Всього	248403	255931	247045	246336

Джерело: Сформовано за даними, наведеними у [6, с. 27].

Аналізуючи дані, виявлено тенденцію зменшення кількості зареєстрованих організацій громадянського суспільства у 2015-2016 роках, проте це пов'язане як зі зміною методики обрахунку кількості суб'єктів господарювання за різними організаційно-правовими формами (запроваджена Державною службою статистики України в 2015 році, яка не обліковує окремо відокремлені підрозділи), так і за неможливістю уточнити кількість організацій на тимчасово окупованих територіях АР Крим, м. Севастополя та Донбасу.

Розвиток кожної організації як і громадянського суспільства в цілому вимагає розуміння перешкод розвитку та потреб організацій. Основні проблеми громадських об'єднань в Україні: слабе стратегічне та операційне планування через відсутність постійних джерел фінансування, обмежені

людські ресурси, неефективний менеджмент, недостатня оцінка своєї діяльності та низький рівень публічного звітування.

Розв'язання проблем функціонування організацій громадянського суспільства значною мірою залежать від фінансового існування та ефективної системи фінансової підтримки громадських організацій.

У теорії фінансового права до питання про наявність фінансів невиробничої сфери, їхньої ролі зверталася Д. Бекерська, зазначаючи, що фінанси галузей, установ, організацій невиробничої сфери мають певну самостійність, специфіку формування й використання ресурсів, тому повинні бути виокремлені в самостійну групу й додані як складова до фінансової системи [1, с. 13].

Відомий український учений О. Василік, розглядаючи фінансову систему, як

«сукупність окремих ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, зосереджених у розпорядженні держави, не фінансового сектору економіки, певних фінансових інститутів, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян», також виокремлює у

фінансовій системі ланки, серед яких мають місце фінанси громадських (а отже, і благодійних) організацій [3, с. 57].

На думку В. Кодацького та К. Шарлай, фінанси громадських організацій – певні економічні відносини, які зароджуються під час руху їх коштів. Вони є складовою і невід'ємною ланкою фінансової системи України [11, с. 130].

Рис. 1. Джерела фінансування діяльності громадських організацій у 2016 році (у % до загальної суми)

Джерело: Сформовано за даними, наведеними у [8].

Для своєї діяльності громадські організації у 2016 р. з різних джерел отримали 6,2 млрд грн, що на 2% менше, ніж у 2015 р. Основну частину становили надходження від благодійності – 3,5 млрд грн, або 56,7% від загальної суми фінансування. Від членських внесків отримано 623 млн грн, або 10%, господарської діяльності товариств, підприємств, створених громадськими організаціями для виконання їх мети та напрямів діяльності – 468,8 млн грн, або 7,5%.

Протягом року громадські організації використали 89,3% наявних коштів, залишок становив 666,3 млн грн. Найбільше коштів було використано на благодійну діяльність – 32,4% (1,8 млрд грн). Оплата послуг та праці становила відповідно 23,4%

(1,3 млрд грн) та 16,7% (0,9 млрд грн) використаних коштів [8].

В Україні вже запроваджено низку інструментів державної фінансової підтримки організацій громадянського суспільства. Активно використовуються як центральними органами виконавчої влади, так і місцевими органами влади два основних інструмента:

- фінансова підтримка організацій громадянського суспільства, спрямована на забезпечення діяльності, у тому числі утримання. Як правило, використовується для окремих видів організаційно-правових видів, наприклад, для громадських об'єднань ветеранів, інвалідів, фізкультурно-спортивних товариств, національних творчих спілок;

- фінансова підтримка організацій громадянського суспільства, спрямована на виконання (реалізацію) програм (проектів, заходів), що розподіляється на конкурсних засадах.

Для громадських організацій є дуже важливим, що згідно із законодавством України вони можуть одночасно отримувати кошти з декількох джерел. Також можливе будь-яке відсоткове співвідношення доходів [2, с. 239].

Існує два основних способи фінансування некомерційних організацій: внутрішнє і зовнішнє. До внутрішніх відносяться: кошти від проведення благодійних заходів (доходи від марафонів, розпродажів, концертів тощо), добровільні пожертвування окремих членів організації, доходи від господарської діяльності. Зовнішні джерела фінансових коштів – це гранти міжнародних донорських організацій, громадських та державних фондів уряду чи місцевої організації, спонсорські внески від комерційних структур, приватні та благодійні пожертви [12, с. 40].

Прямі бюджетні субсидії – загальне державне фінансування діяльності громадських організацій, що, на думку державних інституцій, вносять значний вклад для розвитку держави. Пряма бюджетна форма фінансової підтримки найбільш типова для країн Центральної та Східної Європи (звичай, ГО, як: Червоний Хрест, Національні федерації пенсіонерів, Товариства сліпих та ін.). фінансуються за рахунок державних коштів. Найчастіше субсидії, які виділяються держустановами або міністерствами, отримують ГО, що працюють за профілем. Наприклад, Міністерство у справах молоді та спорту Румунії має право фінансувати організації, які працюють у сфері молоді, фізичної культури та спорту.

Субсидії є формою бюджетної підтримки, яка виділяється з центрального та місцевого бюджетів на підставі закону, але

іноді й адміністративної постанови. Наприклад, парламентом Словаччини був прийнятий спеціальний закон, що встановлює правила виділення субсидій ГО; розподіл коштів здійснюють міністерства. Субсидії може виділяти і безпосередньо парламент, передбачивши їх у річному законі про бюджет (Болгарія, Угорщина). Кошти, що виділяються у формі субсидій, можуть надходити і з інших джерел, крім бюджету – наприклад, з фондів приватизації (Чеська Республіка, – але це джерело існує лише обмежений час), або зборів від проведення лотерей (Хорватія).

Гранти – державне фінансування громадських організацій на реалізацію конкретного проекту, відповідно до чітко визначених сфери діяльності, термінів і статей бюджету [7]. Грантове фінансування присуджується в результаті відкритого конкурсу з поданням проектних заявок. Гранти можуть виділятися з центрального чи місцевого бюджету, а також із спеціальних фондів, утворених за рахунок надходжень з інших джерел. Наприклад, у Данії для видачі «базових грантів» використовують як бюджетні джерела, так кошти фонду «Датських футбольних тоталізаторів і лотерей». Грантове фінансування за терміном поділяється на одноразове, короткострокове та довгострокове. Державні структури підтримують одноразове або короткострокове фінансування грантових проектів, не ризикуючи брати на себе дострокові фінансові зобов'язання. Короткостроковий характер державної підтримки грантових проектів, на нашу думку, обмежує стимулювання та розвиток організацій громадянського суспільства.

Гранти можуть розподілятися органами влади, місцевим управлінням різних державних відомств (Великобританія), публічними фондами (Угорщина), національними асоціаціям, які у свою чергу розподіляють кошти серед організацій, що входять до їх складу (Німеччина).

Державні конкурсні закупівлі – це придбання державою товарів і послуг, зокрема, вироблених громадською організацією [7]. В європейських країнах, як правило, установлений законодавчий механізм для всіх потенційних учасників державних конкурсних закупівель. У Німеччині громадські організації, користуючись законодавчими перевагами перед державними установами, найчастіше отримують від держави фінансування на надання соціальних послуг, у Великобританії – рівна конкуренція серед комерційних, громадських та державних установ. У Польщі відповідно до Закону «Про загальнокорисну діяльність» громадські організації конкурують з державними структурами в сфері соціальних послуг та обслуговування населення.

Механізм оплати послуг за допомогою ваучерів є одним із методів оплати послуг третьою стороною. Згідно даної системи потенційні одержувачі послуг отримують ваучери, що надають їм право безкоштовного користування послугами. Одержувач самостійно обирає постачальника послуги. Як правило, постачальники послуг мають ліцензію чи дозвіл на надання послуг, які узгоджені на державному рівні. Держава виплачує фіксовану суму постачальникам послуг, наданих кожному споживачу, на основі зібраних ваучерів. Механізм фінансування за допомогою ваучерів сприяє підвищенню якості послуг за рахунок конкурентної діяльності та розширенню свободи вибору для користувача послугами. Успішна практика використання ваучерів у скандинавських країнах.

Нормативна фінансова підтримка – це грошове відшкодування, що виплачується громадським організаціям за надання послуг. Попередньою умовою для використання такого фінансового механізму може бути договір або отримання дозволу на даний вид діяльності. Така система існує в

Угорщині, Хорватії, де громадські об'єднання можуть створювати установи соціального обслуговування на основі контракту з відповідним міністерством [7].

В європейських країнах використовується система непрямої фінансової підтримки у формі податкових пільг або звільнення від податків, яка спрямована на стимулювання ефективної, активної діяльності громадських організацій. Найбільш поширеними є наступні пільги: пільга або звільнення з податку на доходи організації; податкові пільги для донорів, які здійснюють фінансовий платіж на користь громадських інститутів; пільговий податок на доходи бенефіціарів громадських організацій.

Країни Європи використовують два основні фінансові механізми підтримки громадських організацій з боку держави: пряме фінансування з бюджету та нормативна підтримка, або непряма фінансова підтримка. Використання механізму прямої підтримки залежить наявності відповідної законодавчої бази, яка регламентує діяльність різних видів громадських організацій, що мають право на пряму державну підтримку, і спосіб такої підтримки. За відсутності законодавчих приписів органи державної влади можуть ухвалювати рішення і здійснювати фінансування. Головний критерій, що використовується державою для призначення державної фінансової підтримки – це критерій «суспільної користі» від діяльності організації. За критерієм суспільної користі, громадські організації, як правило, поділяються на два типи: суспільно-корисні організації і організації взаємодопомоги, що береться за основу при визначенні відповідного рівня непрямої державної підтримки (наприклад, податкових пільг).

Види державної фінансової підтримки громадських організацій

Вид підтримки	Інструмент
Пряма фінансова підтримка	бюджетні субсидії; гранти; державні конкурсні закупівлі; нормативна фінансова підтримка; механізм оплати за допомогою ваучерів.
Непряма фінансова підтримка	звільнення або пільга з податку на доходи організації; податкові пільги для донорів; звільнення або пільга з податку на доходи бенефіціарів.

Джерело: розроблено авторами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна обрала шлях розвитку та підтримки діяльності організацій громадянського суспільства. В Україні фінансова підтримка діяльності громадських організацій за рахунок державних коштів є недостатньою та малоефективною. Прикладом цього є те, що в країнах-членах Європейського Союзу 40-60% річного бюджету пересічної організації громадянського суспільства формується за рахунок коштів держави [4], в Україні цей показник становить лише 4,2% [8]. Головні проблеми функціонування організацій громадянського суспільства: дискримінація більшості видів громадських організацій, непрозорий розподіл бюджетних коштів, відсутність достатньої кількості конкурсних програм фінансування проектів, відкритість для корупційних ризиків та конфлікту інтересів.

На нашу думку, розв'язання актуальних суспільних проблем практично неможливе без запровадження фінансової, правової основи для розвитку організацій громадянського суспільства в Україні. Для досягнення цього ми пропонуємо: збільшити фінансову основу для розвитку громадських організацій, розширивши у правовому колі механізми фінансування

громадських організацій з боку держави та перелік кандидатів, які матимуть право на отримання державної фінансової підтримки; впровадити прозорі і ефективні методи використання державних коштів на підтримку діяльності організацій громадянського суспільства, використавши успішний міжнародний досвід; удосконалити механізм податкового стимулювання діяльності інститутів громадянського суспільства; поступово запровадити систему нормативного регулювання фінансування громадських організацій, що надають послуги у сфері соціального забезпечення та обслуговування, схвалені державою, та фінансовий механізм оплати послуг за допомогою ваучерів; удосконалити механізми контролю та оцінювання результатів державного фінансування організацій громадянського суспільства.

Перспективи подальших досліджень: детальніше розглянути та проаналізувати моделі, форми та механізми фінансування організацій громадянського суспільства у розвинутих європейських державах та на основі аналізу успішних прикладі запропонувати рекомендації для впровадження їх в українську практику.

Список використаної літератури

1. Бекерская, Д. А. Управление финансовой деятельностью бюджетных учреждений / Д. А. Бекерская. – Одесса, 1986. – С. 13.

2. Сосєдова, В. С. Державне фінансування діяльності громадських організацій в Україні / В. С. Сосєдова // Актуальні проблеми економіки – № 8 (98). – 2009 – С. 238–241.
3. Василик, О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
4. Вінніков, О. Ю. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні / О. Ю. Вінніков, А. О. Красносільська, М. В. Лациба // УНЦПД. – К. : Агентство «Україна», 2012. – 80 с.
5. Александрова, Г. М. Напрями вдосконалення фінансової політики стимулювання діяльності громадських організацій в Україні [Електронний ресурс] / Г. М. Александрова, О. В. Пишна // Економіка і суспільство – № 3 – 2016. – С. 457–462. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/79.pdf (дата звернення 10.10.2017).
6. Громадянське суспільство в Україні : звіт за результатами дослідження / Л. Паливода, О. Вінніков, В. Купрій [та ін.] ; упоряд. Л. Паливода. – К. : БФ «Творчий центр ТЦК. – 2016. – 74 с.
7. Державне фінансування громадських організацій: зарубіжний досвід та рекомендації щодо впровадження в Україні [Електронний ресурс] : аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/811> (дата звернення 01.10.2017).
8. Діяльність громадських організацій в Україні. Архів 2016 рік [Електронний ресурс] : доповідь. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publpolit_u.htm (дата звернення 12.10.2017).
9. Про громадські об'єднання [Електронний ресурс] / Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення 25.09.2017).
10. Паливода, Л. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020 / Л. Паливода, О. Вінніков, В. Купрій, Т. Потопальська. – [Електронний ресурс]. – К. : Ваіте, 2016. – 280 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine/303331?download=true> (дата звернення 15.10.2017).
11. Кодацький, В. П. Теоретичні основи фінансів громадських організацій / В. П. Кодацький, К. Г. Шарлай // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4 (18). – С. 130–132.
12. Чернявська, О. В. Фандрайзинг [Текст] : навч. посіб. / О. В. Чернявська, А. М. Соколова. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 188 с.

Бібліографічний опис для цитування:

Дем'янишина, О. А. Фінансування організацій громадянського суспільства в Україні / О. А. Дем'янишина, Н. О. Станіславчук // Науковий журнал «Економічні горизонти». – 2017. – № 2(3). – С. 53–59.